

ԱՐՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

«Մխիթար Գոշ» հայ-ուսական միջազգային համալսարանի հայցորդ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԱԿԱՆ-ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Իրավունքի որակական-արժեքային հատկանիշներն իրավունքի օրգանական հատկություններն են, առանց որոնց իրավունքը որպես այդպիսին չի կարող գոյություն ունենալ, կատարել իր սոցիալական դերն ու պահպանել նշանակությունը:

Իրավունքի ուսումնասիրությունն արժեքաբանության տեսանկյունից ունի գիտական, գործնական և բարոյագիտական նշանակություն¹: Իրավական արժեքներն ունեն կարգավորիչ նշանակություն: Իրավական նորմերը, իրենց հերթին, օժտվում են արժեքային հատկանիշներով և վերածվում գնահատման օբյեկտ²: Արժեքներն արտահայտում են համոզմունք և նախապատվություն, որոնք էմպիրիկ հիմք չունեն: Ի տարբերություն գիտելիքի, արժեքները ենթակա չեն տրամաբանական հիմնավորման և փորձարարական ստուգման: Դրանք տվյալների (երևույթների) վերաբերյալ մտավոր (ինտելեկտուալ) և զգացմունքային ընկալման ելակետային պատկերացումներ են: Ընդհանրապես, արժեքաբանությունը (աքսիոլոգիա) փիլիսոփայական ուսմունք է արժեքների և գնահատականների բնույթի, մարդկային հոգևոր և առօրյա կյանքում դրանց դերի ու նշանակության մասին³:

Արժեքաբանությունը փիլիսոփայական կատեգորիա է, որն ուսումնասիրում է արժեքները որպես մարդկային կեցության իմաստավորման հիմնավորում: Արժեքաբանության

նպատակն է հետազոտել մարդկային կեցության և կոնկրետ արարքների՝ իրավացի և ոչ իրավացի շարժառիթներն ու ուղղությունները բարու և չարի, մարդկային վարքի ճանաչողության և մարդկային կեցության այլ բնագավառների համատեքստում⁴:

Արժեքաբանությունը ծագել և ձևավորվել է 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին Կանտի փիլիսոփայական, բարոյական և իրավական հայացքների հիման վրա⁵, նրա հետևորդների՝ այսպես կոչված բաղեյան կամ ֆրեյբուրգյան դպրոցի հիմնադիրներ ու առաջամարտիկներ Ներման Լոստցեի, Վիլհելմ Վինդեբանդի, Հենրիխ Ռիկերտի և այլոց աշխատություններում: Թեև արժեքների ու գնահատականների, կյանքի, դրա իմաստի ու նպատակի, գաղափարների ու գաղափարատիպերի (իդեալների), իրավունքի, բարոյականության, կրոնի, հասարակական գիտակցության այլ ձևերի, դրսևորումների ու նորմատիվ կարգավորիչ համակարգերի, դրանց դերի ու նշանակության մասին դատողություններ ու հետևություններ արվել են շատ ավելի վաղ՝ անտիկ դարաշրջանում, սակայն Վ. Վինդեբանդը և այլոք առաջինն էին, որոնք Կանտի հայացքների հիման վրա բավականին հետևողականորեն ու համակարգված կերպով ստեղծեցին արժեքաբանական ուրույն ուսմունք, որը հիմք է մնացած բոլոր՝ հաճախ նրանց ուսմունքին հակոտնյա արժեքներն ու գնահատա-

1. Տե՛ս **Жуков В. И.** Введение в юридическую аксиологию (вопросы методологии). – «Государство и право», 2009, № 6, էջ 20:
 2. Տե՛ս **Мартышин О. В.** Проблема ценностей в теории государства и права, – «Государство и право», 2004, №10, էջ 5-6:
 3. Տե՛ս **Мартышина О. В.** Проблема ценностей в теории государства и права. – «Государство и право», 2004, № 10, էջ 5; Смоленский М. Б. Право и правовая культура как базовая ценность гражданского общества. – «Журнал российского права», № 11, 2004, էջ 73; Бабенко А. И. Правовая социализация как процесс освоения правовых ценностей. – «Государство и право», 2004, № 2, էջ 104:
 4. Տե՛ս **Поляков А. В.** Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. СПб. 2004, էջ 328:
 5. Տե՛ս **И. Кант.** Сочинения в шести томах. М., 1965. Т.4. ч. 2, էջ 121-125, 139, 233, 266, 294:

կանները տրամագծորեն հակառակ դիրքերից մեկնաբանող արևմտյան արժեքաբանական տեսությունների ու ուսմունքների առաջացման համար:

Հետևելով Կանտի ուսմունքին՝ նեոկանտականներն ամեն կերպ և ամենից առաջ ջանում էին փիլիսոփայության ու հասարակության մասին այլ գիտությունների առարկան առանձնացնել բնական գիտությունների առարկաներից:

Չատելով փիլիսոփայությունն այլ գիտություններից՝ համարվել է, որ բնության զարգացման օրենքներն ու օրինաչափություններն այլ են, հասարակությունը՝ այլ:

Եթե բնական գիտությունների առարկան առկա կեցությունն է, էմպիրիկ նյութը, բնությունը, որը ենթակա է փորձի, ապա փիլիսոփայության առարկան պետք է լինեն միայն մարդկանց բացարձակ, իդեալական, նորմատիվ բնույթ ունեցող, տրանսցենդենտալ, ապրիորի արժեքները. փիլիսոփայությունն ուսմունք է միայն մարդկային գաղափարատիպերի (իդեալների) մասին, բարոյական, գեղագիտական, իրավական նորմերի արժեքավորության, դրանց արտացոլած արժեքների մասին և այլն⁶: Նրանք գտնում էին, որ բնական գիտությունների ու փիլիսոփայության՝ այդ թվում բարոյագիտության, գեղագիտության և տրամաբանության առարկան նույնը լինել չի կարող, բայց դրանով ոչ թե ժխտում էին օբյեկտիվ իրողությունը, մատերիայի, նյութի գոյությունը, իրականության մեջ գոյություն ունեցողը, ինչպես դա պնդում է Ե. Ռուդելսոնը⁷, այլ այն համարում էին բնական գիտությունների ուսումնասիրության առարկա և հնարավորություն, իսկ փիլիսոփայության առարկա համարվող արժեքները՝ ապրիորի, բացարձակ, հավերժական, տրանսցենդենտալ, միայն նորմատիվ, որոնք անկախ են իրենց էմպիրիկ հիմքից, հոգեբանական ծագումից, բայց որոնց առաջացման նախապայմանը բոլոր դեպքերում էմպիրիկ նյութն է, ինչպես նաև ամեն մի դատողության և գնահատականի հիմքը:

Նրանք գտնում էին, որ փիլիսոփայության

խնդիրն էմպիրիկ ընկալվող իրողությունից վեր կանգնելն է և ոչ թե ժխտում էին մատերիայի, նյութի գոյությունը: Ոչ թե իրականը, առկան, այլ պատշաճը, ցանկալին, անհրաժեշտն է փիլիսոփայության ոլորտը, նրա առարկան: Այդ պատշաճի ոլորտում, որը տրանսցենդենտալ է, գտնվում են նորմատիվ, հետևաբար՝ նաև համապարտադիր և համընդհանուր նշանակալից արժեքներ, առանց որոնց ենթարկվելու անհնարին է անհատի սոցիալական գոյությունը:

«Ես չեմ ժխտում «փիլիսոփայություն» բառի նշանակության՝ պատմական կենսունակությունը – նշում է Վ. Վինդելբանդը, – և ոչ մեկից չեմ խլում նրա իրավունքը՝ փիլիսոփայություն կոչել այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է համարում: Բայց ինքս օգտվելով այդ իրավունքից, որը բխում է նրա պատմական ճիշտ նշանակության բացակայությունից, և հենվելով հարցի պատմական դիտարկման շարադրանքի վրա՝ ես փիլիսոփայությունը կարող եմ հասկանալ սիստեմատիկական (և ոչ պատմական) իմաստով որպես քննադատական գիտություն համընդհանուր, պարտադիր արժեքների մասին. դա որոշում է փիլիսոփայության առարկան, քննադատական գիտությունը, նրա մեթոդը»⁸:

Ելնելով դատողությունների (որպես գիտական ճանաչողության միջոցի) և գնահատականների (որպես արժեքային ճանաչողության միջոցի) տարբերությունից, որոնք կազմում են նրա տեսության կենտրոնական մասը՝ Վ. Վինդելբանդը հանգում է իդեալական պատշաճության գոյության գաղափարին, որն արժեքների աշխարհի գոյությունն է: Այն էմպիրիկ, փոփոխական աշխարհի նկատմամբ կայուն է, գտնվում է պատշաճի, ցանկալի ոլորտում, բարձրագույն անհրաժեշտություն է, կառավարում է մեր գիտակցությունն առանց հենվելու հարկադրանքի վրա և առանց այլ վարքագծի դրսևորման:

Փիլիսոփայության և բնական գիտությունների, դրանց առարկաների տարբերությունները շեշտելու համար Վ. Վինդելբանդը բերում է իր նշանավոր օրինակը, որը հաճախ օգտա-

6. Տե՛ս **В. Виндельбанд.** Прелюдии. СПб., 1904, էջ 116-117:

7. Տե՛ս **Е. А. Рудельсон.** Неокантианское учение о ценностях. «Проблемы ценности в философии». М. -Л., 1966, էջ 130:

8. Տե՛ս **В. Виндельбанд.** Прелюдии, էջ 23:

գործվում է այլ փիլիսոփաների և աքսիոլոգների կողմից: Եթե դատողությունները (դրանց պրեդիկատը, ստորոգյալը), օրինակ «այս աղջիկը սևամորթ է», արտահայտում է էմպիրիկ, առկա, գոյություն ունեցող հատկանիշներ (հատկություններ), դրություն և բնույթ, թեև նույնպես ենթադրում է և՛ գնահատականի սուբյեկտ, և՛ պրեդիկատ, օրինակ «այս աղջիկը գեղեցիկ է», բայց գնահատականի դերն այս դեպքում զուրկ է ճանաչողական բովանդակությունից, արժեքային է և վկայությունն է այն բանի, թե մարդն ինչպես է ընկալում տվյալ առարկան: Այս դեպքում էլ ոչ Վ. Վինդելբանդը և ոչ էլ Հ. Ռիկերտը ճշմարտության սահմաններից դուրս չեն գալիս: Խոսքը վերաբերում է մարդու և արտաքին աշխարհի փոխհարաբերությանը, մարդու ճանաչողության գործընթացին, մանավանդ, որ նրանք չեն ժխտում դատողության և գնահատականի փոխադարձ կապը և համարում են, որ դրանք համատեղ են հանդես գալիս⁹:

Եթե իրականում աղջիկը սևամորթ է և դա ոչ ոք չի կարող ժխտել, ապա գեղեցիկ է, թե ոչ, կարելի է վիճարկել: Մեկի կողմից աղջիկը կարող է գնահատվել գեղեցիկ, մյուսի կողմից՝ տգեղ:

Քանի որ գնահատականի չափանիշը նպատակն է, որն առաջադրում է դատողունակ մարդը, ապա այն արտահայտվում է միշտ այլընտրանքային (ալտերնատիվ) տեսքով և նշանակություն ունի միայն այն անհատի համար, որն արտահայտում է այն (լավ-վատ, չար-բարի, օգտակար-ոչ օգտակար, գեղեցիկ-տգեղ և այլն): Այս միտքն ավելի հստակ ձևակերպելու համար կարելի է բերել մեկ այլ օրինակ: Երկրագունդը կլոր է, որն ապացուցված է ոչ միայն կանխատեսմամբ, այլ նաև գիտափորձով: Դա գիտական ճշմարտություն է, ունի ճանաչողական բնույթ, գիտության կողմից ապացուցված անվիճելի ճշմարտություն է, ապրիորի չէ: Գիտական մտածողության նպատակը ճշմարտության հայտնաբերումն է, գիտական ճանաչողության օբյեկտը՝ ճշմարտությունը, իսկ, օրինակ, ճիշտ էր, թե սխալ, լավ էր, թե վատ, անհրաժեշտ էր, թե ոչ, հասարակական այնպիսի մի երևույթ, փաստ, ինչպի-

սին Մոլոտով-Ռիբենտրոպ դաշնագրի կնքումն էր Խորհրդային Միության համար՝ գիտնականները վիճում են մինչև օրս. կվիճեն, և այդ առթիվ նույն փաստերի հիման վրա գոյություն ունեն տրամագծորեն տարբեր, միմյանց լիովին հակադիր կարծիքներ ու գնահատականներ: Դա արդեն արժեքային գնահատման մոտեցում է և վերաբերմունք հասարակական երևույթների նկատմամբ: Գնահատման աղբյուրը, ըստ նեոկանտականների, մարդն է, անհատը և, հակառակ համայնավարական (կոմունիստական) գաղափարախոսության, այն չի կարող լինել «հասարակական կամ դասակարգային պահանջ», գնահատական: Գնահատականները լինում են տեսական՝ ուղղված պատշաճի, արժեքների ոլորտին, հավերժական են, համակարգի մեջ կայուն, նորմատիվ և արժեքների հետ կազմում են փիլիսոփայության բովանդակությունն ու առարկան և առօրյա գնահատականներ, որոնք զգայուն և փափագող անհատի հակազդեցություններն են իրենց շրջապատող առարկաների հանդեպ, ունեն նաև ճանաչողական որոշակի բովանդակություն (գովեստ, հավանություն, պարսավանք, հակակրանք, համակրանք), ուղղված են կյանքի արժեքներին և չեն կարող դառնալ փիլիսոփայության բովանդակություն: Այդպիսիք կարող են լինել միայն գնահատողական նորմերը, հավերժական կանոնները, որոնք համընդհանուր են, ունեն բացարձակ իմաստ, տրանսցենդենտալ են, բայց ունեն նաև էմպիրիկ և հոգեբանական պայմանավորվածություն և ուղղված են հավերժական արժեքներին: Գնահատականների երեք ձևերն են՝ տրամաբանական, բարոյական և գեղագիտական, որոնք ուղղված են համապատասխան արժեք-նորմատիվներին. ընդ որում, դրանց տարբերիչ հիմնական հատկանիշն ընդհանուր նշանակությունն է, որը ոչ թե փաստացիին, այլ պատճառին, իդեալական նպատակին ուղղված գնահատական է, որով դրանք առանձնանում են այլ տեսակի՝ միայն անհատական զգացմունքների, բավարարվածություն կամ անբավարարվածություն արտահայտող գնահատականներից և ուղղված են կյանքի առկա արժեքներին¹⁰: Համընդհանուր նշանակությունը գոյություն ունի միայն իդեալա-

9. Տե՛ս В. Виндельбанд, նշվ. աշխ. էջ 25-26:

կան պատշաճության՝ բացարձակ, հավերժական արժեքների, նպատակների ոլորտում, կազմում են բացարձակ անհրաժեշտություն, հիմնված են ոչ թե հարկադրանքի, այլ բացասական վարքագիծը բացառելու վրա: Դատողությունից բխում է փաստ, կեցություն, իսկ գնահատականից՝ արժեքայնություն և պատշաճություն: Ե՛վ դատողությունը, և՛ գնահատականը նորմատիվ են, քանզի գիտակցությունը նորմատիվ է և իդեալական: Արժեքները, որոնց ուղղված են տեսական գնահատականները, վերացական են. այսպիսի նորմերը անապացուցելի, ապրիորի, բայց ակնհայտ են: Դրանք չունեն իրական նմանօրինակներ (անալոգներ), այսինքն՝ իրողության հետ չեն համընկնում, թեև ունեն բնական և սոցիալական ծագում, նախասկզբ, սոցիալապես ճշտորոշված (դետերմինացված) են, բայց տրված են որպես իդեալական անփոփոխ հիմք, սուբստանց և կարգավորիչ նորմեր. դրանց հետևելն անհրաժեշտ է և պարտադիր: Անհատական և փաստացի արժեքները (կյանքի առօրյա արժեքները) դրանց չեն վերաբերում և համընդհանուր նշանակություն չունեն:

Արժեքային հարադրություններում ռացիոնալի և իռացիոնալի հարաբերակցության սահմանումն առավել հաջողված ձևակերպել է ամերիկյան տեսաբան Ջոն Ֆինիսը: Ըստ նրա՝ արժեքները չեն կարող ապացուցման առարկա լինել, սակայն կարող են ճանաչվել դիտարկման և դիալեկտիկական փաստարկման շնորհիվ¹⁰:

Արժեքները երևան են գալիս պատմական փորձի շնորհիվ և դրանց հավաստիությունն ապացուցվում է հասարակական ճանաչմամբ¹¹:

Իրավունքի էության բովանդակությունն են կազմում սկզբնական, առաջնային, էական, արժեքային հատկությունները՝ ազատությունը, ձևական հավասարությունը և արդարությունը: Դրանք համարժեք և միաժամանակ իրավունքի ելակետային հատկություններն են¹²:

Հանրահայտ է, որ Կանտը և Հեգելն ազատությունը, արդարությունը, հավասարությունը, ըստ դրանց վերացարկման ու ձևականացման աստիճանի, դիտարկում էին և՛ բարոյականության, և՛ իրավունքի, և՛ կրոնի կատեգորիաներ ու բովանդակություն՝ նայած, թե որ արժեքային համակարգն էր նրանց կողմից քննարկվում ըստ դրանց վերացարկման ու ձևականացման աստիճանի: Բ. Ա. Կիստյակովսկին ազատությունը և արդարությունը համարում էր իրավունքի գլխավոր և ամենաէական բովանդակությունը¹⁴: Լ. Ս. Յավիչը, նշելով իրավունքի և բարոյականության կապը, գրում է, որ բարոյականության գլխավոր կատեգորիաներից մեկը՝ արդարությունը, միաժամանակ իրավաբանական կատեգորիա է¹⁵: Նույնպիսի կարծիք է Ե. Ա. Լուկաշևան¹⁶, որը, հետևելով Կանտին, Հեգելին և այլոց, արդարությունը, ազատությունն ու հավասարությունը համարում է բարոյական և իրավական կատեգորիաներ, միաժամանակ՝ նաև իրավունքի չափանիշներ, որոնց հիման վրա բարոյականության դիրքերից գնահատվում է իրավունքը: Արդարության՝ որպես իրավունքի կատեգորիայի և դրա ամենահիմնական սկզբունքի՝ իրավաբանական լայնածավալ հիմնավորում տալիս է Վ. Վ. Ստեփանյանը¹⁷:

Նշելով «ազատություն» բառին տրվող տարբեր նշանակությունները՝ Մոնտեսքյոն «Օրենքների ոգու մասին» աշխատության մեջ գրել է. «Չկա այնպիսի բառ, որն ունենա այսքան տարբեր նշանակություններ և մտքերի վրա թողնի այդքան տարբեր տպավորություններ, որքան «ազատություն» բառը: Ոմանք ազատություն են անվանում այն անձին տապալելու դյուրին հնարավորությունը, որին օժտել են բռնապետական իշխանությամբ, մյուսները այն անձին ընտրելու իրավունքը, որին պետք է ենթարկվեն: Երրորդները զենք կրելու և բռնություն գործադրելու իրավունքը: Չորրորդներն

10. Տե՛ս **Варламова Н. В.** Аксиологический аспект правопонимания. - В кн.: Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление. М., 1996, էջ 12-13:

11. Տե՛ս **Vix Br.** Jurisprudence. London, 1996, էջ 75:

12. Տե՛ս **Мартышина О. В.** Проблема ценностей в теории государства и права. - «Государство и право», 2004, МО, էջ 6:

13. Մանրամասն, տե՛ս **Нерсисянц В. С.** Общая теория права и государства. Учебник для вузов. М., 1999, էջ 79-91:

14. Տե՛ս **Б. А. Кистяковский.** Философия и социология права. М., 1998, էջ 360:

15. Տե՛ս **Л. С. Явич.** Право развитого социализма: сущность и принципы. М., 1987, էջ 23:

16. Տե՛ս **Е. А. Лукашина.** Право, мораль, личность. М., 1986, էջ 88, 92:

17. Տե՛ս **Степанян В. В.** Социальная справедливость и социалистическое право. М. 1981

այն տեսնում են իրենց ազգությանը պատկանող մարդու կողմից կառավարվելու կամ իրենց սեփական օրենքներին ենթարկվելու արտոնության մեջ: Ինչ-որ ժողովուրդ երկար ժամանակ ազատությունն ըմբռնում էր որպես երկար մորուք կրելու սովորույթ: Այլոք այդ անվանումը կապում են կառավարման որոշակի ձևի հետ՝ բացառելով այլ ձևերը»¹⁸:

Ազատությունը, ըստ Գ. Հեգելի, նախ և առաջ անհատի ազատություն է, անհատի կամքի ազատությունը, որը մարդու ունակությունն է՝ գործել իր շահերին, ցանկություններին, ձգտումներին, նպատակներին համապատասխան, բայց այն նաև մարդու ունակությունն ու հնարավորությունն է՝ գործել հասարակության և բնության մեջ գոյություն ունեցող օբյեկտիվ անհրաժեշտությանը համապատասխան, որոնց մեջ են նաև, ըստ Հեգելի, օբյեկտիվ ոգու դրսևորումները՝ պետությունը և իրավունքը¹⁹: Օբյեկտիվ ոգու դրսևորումներն ազատության զարգացման դրսևորում են, կախված են նաև մարդուց, և օբյեկտիվ անհրաժեշտության այդ մասերը պետք է ծառայեցվեն մարդուն, լինեն նրա համար: Ե. Ն. Տրուբեցկոյն իրավունքը բնորոշում է որպես արտաքին ազատություն՝ ներկայացված և սահմանափակված նորմով²⁰:

Իրավական ազատությունը, ազատ կամքը և դրա հիման վրա կատարված գործողությունը, այդ գործողության միջոցով ձեռք բերված և հասարակության կողմից ճանաչված, հավանության արժանացած արդյունքի հասնելն իսկական ազատությունն է՝ այն ազատությունը, «երբ մարդը գործում է «մաքսիմի» (վարքագծի կանոն կամ սկզբունք, որը մարդու գործողությունների շարժառիթն է) համաձայն, որը միևնույն ժամանակ կարող է ունենալ համընդհանուր օրենքի ուժ», «կամ երբ իրավունքը բոլորի համար հավասար և ընդհանուր այն արտաքին պայմանն է կամ պայմանների համակցությունը, որոնց դեպքում մեկ անձի կամայականությունը համատեղելի է մեկ ուրիշի

կամայականության հետ՝ ազատության համընդհանուր սկզբունքի տեսակետից», իսկ ազատության այդ համընդհանուր օրենքը պահանջում է «որպեսզի կամայականության ազատ դրսևորումը համատեղելի լինի ամեն մեկի ազատության հետ՝ համապատասխան համընդհանուր օրենքին»²¹: Կանտի այս, ինչպես նաև Հեգելի՝ «եղիր անձ և հարգիր ուրիշներին որպես անձ»²² ասույթներն իրավունքի ու ազատության վերաբերյալ դատողություններ անելիս բերվում են գրեթե բոլոր հեղինակների կողմից, բայց հարկ է նշել, որ անզլիացի հայտնի ազատական մտածող Իսահակ Բերլինը (1909-1997) տարբերակում էր ազատության երկու դրսևորումները՝ նեգատիվ (բացասական) և պոզիտիվ (դրական): Նեգատիվ իմաստով սուբյեկտն ազատ է այնքան, երբ որևէ մեկը չի խառնվում նրա գործերին:

Պոզիտիվ առումով մարդուն կարելի է ճանաչել ազատ, երբ նա ինքնիշխան է, իսկ նրա կյանքը և ճակատագիրն իր ձեռքում են, այլ ոչ թե որևէ արտաքին ուժի²³: Առանց դրա ազատությունը կդառնա ձևական, պատրանքային և զրկված գործնական բովանդակությունից:

Ըստ ակադեմիկոս Վ. Ա. Ներսեսյանցի՝ «Անհատների ազատությունը և նրանց կամքի ազատությունը նույնական հասկացություններ են: Կամքն իրավունքում ազատ կամքն է, որը համապատասխանում է իրավունքի բոլոր էական բնութագրերին և, դրանով իսկ, տարբերվում է կամայականությունից ու հակադիր է կամայականությանը: Իրավունքի կամային բնույթը պայմանավորված է հենց նրանով, որ իրավունքը մարդկանց ազատության ձև է, այսինքն նրանց կամքի ազատությունն է»²⁴:

Ազատությունը հնարավոր է միայն այնտեղ, որտեղ մարդիկ ոչ միայն դրա հասցեատերերն են, այլ նաև դրա կերտողները և պաշտպանները: Իսկ այնտեղ, ուր մարդիկ սոսկ գործող իրավունքի հասցեատերեր են, իրա-

18. Տե՛ս **Монтескье Ш.** Избранные произведения. М., 1955. էջ 288:

19. Տե՛ս **Г. Гегель.** Философия права. М., 1990, էջ 89 և այլ էջեր:

20. Տե՛ս **Е. Н. Трубецкой.** Энциклопедия права, էջ 40:

21. Տե՛ս **И. Кант.** Сочинения в шести томах, Т. 4. ч. 2, էջ 134, 139 140:

22. Տե՛ս **Г. Гегель.** Философия права, էջ 98:

23. **Berlin I.** Two concepts of Liberty // Four Essays on Liberty. Oxford, 1979, էջ 122:

24. Տե՛ս **Нерсесянц В. С.** Общая теория права и государства, էջ 59-60:

վունքի՝ որպես մարդկանց ազատության ձևի, ջատհրական) վերևից պարտադրված հարկա-
գործում են նրանցից օտարված բռնի իշխա- ղրական սահմանումները և հրամանները:
նության (բռնակալական, ավտորիտար, ամբողջ-

ԱՐՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

«Մխիթար Գոշ» հայ-ռուսական միջազգային համալսարան
(հայցորդ)

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է սոցիալական երկու կարևորագույն նորմատիվ կարգավորիչների՝ իրավունքի և բարոյականության որակական արժեքային հատկանիշների բովանդակությունը և առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. իրավունք, բարոյականություն, սոցիալական արժեք, իրավական արժեք, բարոյական նորմերի արժեք, մարդկային կեցություն, իրավահարաբերություններ, մարդկային վարքագիծ:

АРМАН ОГАННИСЯН

"Мхитар Гош" армяно-российский международный университет
(соискатель)

КАЧЕСТВЕННЫЕ И ЦЕННОСТНЫЕ ПРИЗНАКИ ПРАВА И МОРАЛИ

В статье подробно обсуждается качественные и ценностные особенности и содержание двух важнейших социальных норм - права и морали.

Ключевые слова: право, мораль, общественная ценность, правовая ценность, моральные ценности, человеческая жизнь, правовые отношения, поведение человека.

ARMAN HOVHANNISYAN

"Mkhitar Gosh" Armenian-Russian International University
(PhD applicant)

QUALITATIVE AND VALUE CHARACTERISTICS OF LAW AND MORALITY

The article discusses in detail the qualitative and value content and features of the characteristics of the two most important social norms - law and morality.

Keywords: law, morality, social value, legal value, moral values, human life, legal relations, human behavior.